

*Ракітіна М. І.,
аспірант Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

МЕТАФОРА ТАБУ (НА ПРИКЛАДІ КИТАЙСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню метафори табу та її функціонуванню у народних піснях Китаю. Виокремлено базові причини вживання метафори табу та, як наслідок, евфемізації у світовій літературі загалом та у китайському пісенному фольклорі зокрема на основі концептів «кохання» та «сумні думки».

Ключові слова: метафора табу, загадка, фольклор, китайські народні пісні, образ.

Постановка проблеми. Серед фольклорних жанрів явище народної пісні займає особливе місце. Через свою різнобічну направленість вона найбільше пов'язана із дійством, ритуалом та звичаєм. Уся ця різноманітність не оминає і словесного вираження народних пісень. Їх лексика є вмістилищем величезної кількості конотацій. Слово завжди є знаряддям, воно містить у собі цілий світ, який намагається показати нам автор. У народній пісні слово набуває своєї максимальної цінності та важливості, воно багатогранне та яскраве. Пісенна творчість – одне із найбільш архаїчних фольклорних явищ. Народні пісні – це не тільки організовано написаний текст, але й вмістилище багатой інформації та матеріалів, необхідних для реконструювання первозданої картини світу будь-якого етносу.

Мова є динамічною системою спілкування. Враховуючи її здатність досить чуйно реагувати на найменші зміни у мовно-соціумі, мова виконує широкий ряд завдань для забезпечення матеріалами різних сфер спілкування. Потрібно звернути увагу на вимоги, які висуває до мови та чи інша комунікативна сфера соціуму. В. Карасик звертає увагу на існування у світі таких ситуацій, коли ми повинні поводитися відкрито (наприклад, крик про допомогу), та ситуацій, коли потрібно уникати неприхованості (табуйовані теми спілкування) [1, с. 78–86]. Так історично склалося, що в мові існують різноманітні табуйовані явища, які виходять за межі культурного сприйняття дійсності етносом.

До явища табування неодноразово зверталися у своїх студіях вітчизняні та зарубіжні дослідники: С. Богдан, С. Неретіна, О. Юдин, Дж.Дж. Фрейзер, Е. Тайлер, Ю. Шутенко, Дж.Л. Блумфільд, В.І. Жельвіс.

Функціонування метафори табу та процесу евфемізації у китайських народних піснях ще не стало предметом спеціальних досліджень орієнталістів, зокрема китаснавців.

Основна мета цієї статті – висвітлити функціонування метафори табу та евфемізації на кращих прикладах народних пісень Китаю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа процесу евфемізації полягає у тому, що його результатом повинно бути створення такої номінації, яка, з одного боку, приховувала б суть явища, а з іншого – повністю була б ідентифікованою носіями одного і того самого мовного коду, при тому евфемі-

стична номінація «становить собою результат свого роду компромісу між семантикою (відображення сутності денотату), а також прагматикою (відображення інтересів того, хто говорить) [2, с. 188].

Метафора – художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або вислову на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вислів, ужиті в такий спосіб [3, с. 687].

Табу – беззаперечна заборона, що виникає у сфері суспільного життя на основі забобонно-містичних уявлень і репрезентується у морально-етичних, культурних та соціально-політичних сферах суспільства на різних етапах його розвитку. Таким чином, заборона такого характеру поширюється і на мовні явища.

Отже, метафора табу – це художній засіб, який полягає у переносному вживанні забороненого (табуйованого) слова, імені, вислову або явища.

Історично первинною є заборона, яка ґрунтується на магичній функції мови, згідно з якою явища та слова, які їх називають, ототожнюються. Причини виникнення табуйованих тем та явищ могли мати різний характер, який був пов'язаний із тим віруванням, яке вкладав етнос у його значення. По-перше, неприховане називання явищ, імен могло привабити сили, ворожі людині. По-друге, непряме називання явищ, імен, істот могло відлякувати сили ворожого людині характеру. По-третє, заміна гранично прямолінійних назв непрямыми аналогами могла мати сприятливий вплив на відповідь природних сил або об'єкта (звертання до богів, щоб не гнівити їх).

Поетика метафори табу тісно пов'язана із давнім міфологічним та фольклористичним світоглядом. Вона разом із поетикою загадки впливає на поетичне мовлення та сягає корінням прадавніх уявлень про світ. Дослідник Е. Тайлер зазначає, що будь-яке поетичне порівняння може з легкістю стати загадкою у тому випадку, якщо автор не дуже віддалив зміст номінативної заміни від табуйованого оригіналу [4, с. 80].

С. Неретіна зазначає, що остаточна відповідь на приховану інформацію відома тільки її творцеві [5, с. 167]. А це дає змогу стверджувати, що відповідь на загадку автоматично відносить читача до касти «своїх». «Знання відповіді передбачає володіння кодом, а отже, демонструє належність до тієї чи іншої соціальної групи або ширше – «свого» соціуму. Можна сказати, що відгадок не знають «чужі» [6, с. 278].

Д. Фрейзер наголошує на близькості накладання табу на ім'я або поняття та примітивних культур світу [7, с. 228]. Тож він зазначає, що «зв'язок між іменем і особою або річчю, яку воно позначає, є не довільною та ідеальною асоціацією, а реальним, матеріально відчутним зв'язком, який поєднує їх настільки тісно, що через ім'я магичний вплив на людину справити так само легко, як через волосся, нігті або іншу частину її тіла. Первісна людина вважає своє ім'я істотною частиною самої себе...» [7, с. 261].

Домінантним фактором використання методу табування є захист від негативного впливу на ім'я або назву чуттєвого явища. Безсумнівно, це походить від архаїчного табування, позаяк «приховати ім'я близької людини перед сторонніми» осмислювалось як «не накликати на неї вплив ворожих сил».

Розгляньмо це явище на базі китайських народних пісень, адже вони є одним із базисів вияву не лише культурної спадщини, але й світогляду китайського етносу. Як зазначалося вище, метафора табу своїм корінням сягає прадавніх уявлень і становить собою свого роду перепустку до світу, який автор вітлює у своєму виворі.

Прикладом використання метафори табу може слугувати пісня «Качки кричуть» («关关雉鸣»), збережена в антології «Шицзін»:

*Чути – кричуть качка з качуром.
На Янцзи-ріці, там, на острові.
Гарна дівчина, скромна дівчина,
Покохав її благородний муж...*

*Рясно на воді – жовті лілії.
Ліворуч, праворуч – зберемо їх.
Гарна дівчина, скромна дівчина,
Цінь і се звучать – жити в злагоді... [8, с. 24].*

У ній висвітлено прекрасне почуття кохання між чоловіком та жінкою. Автор співає про те, як благородний чоловік покохав жінку, про яку і мріяти не міг, а вона, у свою чергу, відповіла йому взаємністю. У тексті на рівні художнього паралелізму фігурують образи, які надають, насамперед, завуальованості та краси поезії: качка з качуром – образ закоханої пари. Використання такого образу пов'язане із архаїчними віруваннями китайців у нерозривний інтимний зв'язок качок-мандаринок, які не можуть існувати одна без одної. Також у пісні фігурують символічні образи Цінь і Се – двострунні музичні інструменти, звучання яких у народній традиції співносили зі звучанням справжнього кохання.

Наведемо приклад із відомої «Пісні Січжоу» («西洲曲») Південних династій:

*开门郎不至, 出门采红莲
采莲南塘秋, 莲花过人头
低头弄莲子, 莲子青如水
置莲怀袖中, 莲心彻底红
Двері відчинені – Ладо додому не йде.
Вийду червоні лотоси в річці збирати.
Лотоси в озері рву, а вже й осінь на світі.
Над головою ростуть благородні ці квіти!
Низько схиляюсь і лотоса сім'я беру –
Наче вода, зерня те смарагдове і чисте.
У рукава та й поклала я лотоси світлі,
Геть полум'яні серденька в прегарних тих квітів [9, с. 116].*

Коли автор говорить про збирання лотосів, то тим самим він може натякати на почуття до коханої людини, адже слово (蓮子) «лотосові зерна» омонімічне до слова (怜子) «коханий», а у рядку 蓮子青如水 (наче вода, зерня те смарагдове, чисте) – слово 青 «зелений, молодий, весна» є омонімом до слова 清 «чистий», що привносить додаткові асоціації – що це любов двох молодих людей, любов чиста, неначе гірський струмок. «Серце лотоса» (蓮心) також має омонімічні зв'язки із «серцем коханого» (怜心), а «полум'яний» (червоний) колір, згідно із китайською культурою, асоціюється із чимось щасливим та вічним [10, с. 3].

*我念欢的的, 子行由豫情
雾露隐芙蓉, 见莲不分明*

Щиро свої почуття виливаю, а Ви

Наче вагаєтесь – дивна у вас поведінка!

В млі росянистій прихований лотос ясний –

Ледве видніє листків невиразне сплетіння. [9, с. 114].

Я.В. Шекера зазначає, що «в оригіналі гра слів (каламбур): 芙蓉 лотос і 夫容 образ (обличчя, зовнішність) чоловіка, а також 蓮 лотос і 怜 любити. Прихований зміст другої половини вірша такий: У росянім тумані сховався образ чоловіка, любов мою бачу не яскраво (авторка натякає на нещирість і невірність чоловіка). Як бачимо, принцип омонімії першої пари ієрогліфів дуже прозорий: подібність знаків ґрунтується тільки на ключі «трава» (艹), що присутній у слові «лотос». Саме таке позначення лотоса підкреслює його образну асоціативність з благородним мужем (君, 夫) і взагалі з людською подобою (容)» [10, с. 4].

Проаналізуємо одну з «Опівнічних пісень» («子夜歌»):

*始欲识郎时, 两心望如一
理丝入残机, 何悟不成匹*

Коли у серцях зародилось кохання глибинне,

Ми думали: будуть вони на віки воедино.

В осердя верстата поклала тендітну нитчину –

Та чом не дарує, як завше, хорошу тканину? [9, с. 114].

Цей зразок – справжня інтимна лірика, що яскраво показує почуття ліричної героїні. На початку тексту дівчина розповідає про те, що вона зустріла справжнє кохання, яке вони будуть зберігати до кінця життя. Далі йдеться про нитку, що може символізувати сумні думки, які гнітять її кожного дня. Таку ідею обґрунтовуємо, здійснивши мовно-культурологічний аналіз омонімічної пари ієрогліфів 丝 нитка та 思 думки, спогади.

Наведемо ще один приклад із «Зимових пісень» («冬歌»):

*白雪停阴冈, 丹华耀阳林
何必丝与竹, 山水有清音*

Спинивсь білий сніг на північному схилі гори,

Лісок на південному схилі червоні квітки осявають.

Навіщо потрібні оті шовкопряди, бамбук,

[Як] в горах, на ріках прозорі і чистій звуку лунають?! [9, с. 113].

У цьому вірші немає чіткої згадки про коханого чи кохану. Тут ми бачимо, з одного боку, і оспівування краси природи, і розповідь про буденні справи жителів: виведення шовку та вирощування бамбуку. Але ієрогліф 丝 нам натякає на чийсь потаємні роздуми. У другому рядку ми зустрічаємо ієрогліф 华, що має декілька конотацій: пишаний, сяючий, різнокольоровий, а також – квітка. У традиційній китайській літературі квітка символізує молоду дівчину. Отже, в цьому вірші, можна припустити, йдеться про молоду ліричну героїню, що таємно мріє про свого коханого. І здається, краще б вона провела той час, що вона витрачає на роботу, із ним біля гір чи вод [10, с. 5].

Висновки. Отже, наведені вище приклади демонструють наявність константних образів, які систематично використовувалися для позначення одних і тих самих концептів – «кохання», «сумні роздуми». Причиною такого явища, на нашу думку, є непримиренне бажання вберегти своє найінтимніше почуття від «чужого погляду», або ж просто не зурочити. Це дає змогу стверджувати, що у народних піснях Китаю існувала об'єктивна причина використання образів на позначення вищезазначених концептів.

Література:

1. Карасик В.И. Дискурсивная персонология / В.И.Карасик. // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып. 7. – Воронеж : ВГУ, 2007. – С. 78–86.
2. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 324 с.
3. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
4. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / пер. с англ. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
5. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре : История : миф, время, загадка. – М. : Гнозис, 1994. – 208 с.
6. Юдин А.В. Табу и загадка (об аналогичности образования заместительных номинаций) // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту : збірник наукових праць / за заг. ред. Л.О. Кисельової, П.Ю. Поберезкіної. – К., 1998. – С. 277–283.
7. Фрэнгер Д.Д. Золотая ветвь : исследование магии и религии. – М., 1998.
8. Коломієць Н.В., Шекера Я.В. Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н.е.). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 256 с.
9. Шекера Я.В. Хрестоматія китайської літератури (III–VI ст.) – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 194 с.
10. Українська асоціація китаєзнавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sinologist.com.ua/doc/Shekera/24.%D0%BE>

%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%8F%20%D1%8E%D0%B5%D1%84%D1%83.pdf.

Ракитина М. И. Метафора табу (на примере китайских народных песен)

Аннотация. Статья посвящена исследованию метафоры табу и ее функционированию в народных песнях Китая. Выделены основные причины употребления метафоры табу и, как следствие, эвфемизации в мировой литературе в целом и в китайском песенном фольклоре в частности на основе концептов «любовь» и «печальные мысли».

Ключевые слова: метафора табу, загадка, фольклор, китайские народные песни, образ.

Rakitina M. Taboo metaphor (by the example of Chinese folk songs)

Summary. The article is devoted to the taboo metaphor and its functioning in the folk songs of China. The basic causes of use of taboo metaphor and euphemization in world literature in general and Chinese folk songs in particular through the „love” and „sad thoughts” concepts were highlighted.

Key words: taboo metaphor, mystery, folklore, Chinese folk songs, image.